

**Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ**

ΥΠΟ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ*

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ καὶ πρ. Πρυτάνεως
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τακτικοῦ Μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

Εὐχαριστῶ τὸν Μακαριώτατον Πρόεδρον καὶ τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, διότι μοῦ ἔκαμαν τὴν τιμὴν νὰ ἀναθέσουν στὴν ταπεινότητά μου νὰ ἀλύψω ἀπόψε τὸ κενὸν ἔνεκα τῆς ἀπουσίας τῶν προβλεπομένων ἀπὸ τὸ πρόγραμμα βουλευτῶν-ὀμιλητῶν. Προτίμησα νὰ μὴν ἀλλάξω τὸ θέμα, ἀλλὰ νὰ διαπραγματευθῶ τὸ ἴδιον θέμα, πού ὑπάρχει στὸ πρόγραμμα μὲ τίτλον «Ὁ ρόλος καὶ οἱ προοπτικὲς τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν Ἐνωμένη Εὐρώπη». Ἐπειδὴ ὁμως τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πολύπτυχον καὶ πολυδιάστατον καὶ μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀρκετὰ ἐξετασμένον ὑπὸ διάφορες ὀπτικὰς γωνίες καὶ ἐπομένως ὅλοι ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σχετικὰς προσλαμβάνουσες παραστάσεις, γι' αὐτὸ θὰ περιορισθῶ σὲ μερικὰς ὑπομνήσεις καὶ ἐπισημάνσεις.

Ἐπὶ τὴν ἔκφρασιν «Ἐνωμένη Εὐρώπη» νοοῦμεν ὄχι κάτι τετελεσμένον, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ ἐνοποίησιν Εὐρώπην. Πρόκειται γιὰ ἐλπιδοφόρον προσπάθειαν, ἢ ὁποία πρέπει νὰ ὑπερνικήσῃ σοβαρὰς δυσχερεῖας καὶ ἀντιξοότητες. Ἄς θυμηθοῦμε τίς δημοσκοπήσεις τῶν τελευταίων ἡμερῶν στὴν Γαλλίαν, πού δεικνύουν μεγάλο ποσοστὸν γάλλων, οἱ ὅποιοι θέλουν στὸ σχετικὸν δημοψήφισμα νὰ καταψηφίσουν τὸ *Εὐρωσύνταγμα*¹. Οἱ δημοσκοπήσεις αὐτὲς

* Ὁμιλία στὸ «Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (11.4.2005)

1. Γιώργου Δελαστίκ, *Εὐρωπαϊκὸ προκάλουν οἱ Γάλλοι*, ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή», 27 Μαρτίου 2005.

προκάλεσαν «Ευρωπαϊκόν» και χαρακτηρίσθηκαν ως «πολιτικός κατακλυσμός», ως «ηλεκτροσόκ», ως «κεραυνός ανάμεσα στους ύποστηρικτές του Ευρωσυντάγματος»². Άν ή Γαλλία ψηφίση «όχι»³, πρέπει να αναζητηθῆ νέα διατύπωση του Ευρωσυντάγματος. Άς φέρωμεν επίσης στην μνήμη μας τὰ γραφέντα προσφάτως στις ἐφημερίδες γιὰ «Ευρωμονομαχίαν μεταξὺ Μπλέρ και Σιράκ» ἢ γιὰ τὸ ὅτι οἱ Γαλλογερμανοί, οἱ Σρέντερ και Σιράκ ταπεινώσαν τὴν Ευρωπαϊκὴν Κεντρικὴν Τράπεζαν διὰ τῆς ὑπερβάσεως τοῦ θεσμοθετημένου ρόλου τῆς «Κομισιόν» γιὰ τὴν δημοσιονομικὴν πολιτικὴν⁴. Χαρακτηριστικὰ εἶναι και τὰ διαδραματιζόμενα τις τελευταῖες ἐβδομάδες γιὰ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος και τοῦ Ευρωπαϊκοῦ Κοινοτικοῦ Δικαίου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σχεδίου νόμου «περὶ βασικοῦ μετόχου», πρὸς καταπολέμησιν τῆς «διαπλοκῆς».

Ἄξιοσημείωτον εἶναι και τὸ παράδειγμα τῶν προσφάτων δηλώσεων τοῦ Προέδρου τῆς Οὐκρανίας Βίκτωρος Γιουστσένκο (Juschtschenko), ὁ ὁποῖος τὴν 7ην Μαρτίου 2005, μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς ἐπισκέψεώς του στὴν Γερμανίαν, σὲ συνέντευξιν του στὴν γερμανικὴν ἐφημερίδα «Süddeutsche Zeitung» εἶπε: «Κατανοῶ τὰ προβλήματα μπροστὰ στὰ ὁποῖα ἴσταται σήμερα ἡ γερμανικὴ κοινωνία. Γνωρίζω ὅτι βλέπετε μὲ σκεπτικισμόν τὴν πρὸς Ἀνατολὰς διεύρυνσιν τῆς Ευρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Γνωρίζω τις σφοδρὲς συζητήσεις στὴν Γερμανίαν γιὰ τὴν εἰσοδοχὴν τῆς Τουρκίας εἰς αὐτήν». Παρὰ ταῦτα, ὁ Πρόεδρος τῆς Οὐκρανίας στὴν συνέχειαν διεκήρυξεν: «Εὐρώπη χωρὶς τὴν Οὐκρανίαν δὲν εἶναι πλήρης και τελεία (Europa wird ohne die Ukraine nicht komplett). Δὲν εἴμεθα γείτονες τῆς Ευρώπης, εἴμεθα τμῆμα τῆς Ευρώπης, εἴμεθα Εὐρώπη (Wir sind keine Nachbarn Europas, wir sind Teil von Europa, wir sind Europa). Ἐπομένως θέλω και ἔμεῖς νὰ γίνωμεν ἓνα τμῆμα τῆς Ευρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, αὐτονοήτως μὲ τις ἀξίες της... Γνωρίζομεν ὅτι ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ευρωπαϊκὴν Ἑνωσιν κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι μόνον ἡ παραδοχὴ διοικητικῶν και τεχνικῶν κανόνων, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἡ παραδοχὴ τῶν ἀξιῶν τῆς δυτικῆς δημοκρατίας. Αὐτὸ ὤθησε στους δρόμους (σὲ πολυπληθεῖς συγκεντρώσεις) τοὺς Οὐκρανοὺς, οἱ ὁποῖοι θέλουν και αὐτοὶ ἐπίσης νὰ ζοῦν στὸ κοινὸ σπίτι: Εὐρώπη»⁵.

2. Ἐνθ' ἄνωτ.

3. Ὅταν ἔγινε ἡ παροῦσα ὁμιλία, δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη τὸ δημοψήφισμα στὴν Γαλλίαν.

4. Ζ. Ζήκου, «Ὁ διάβολος βρῖσκεται στις λεπτομέρειες», ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή», 27 Μαρτίου 2005.

5. Ἐφημ. «Süddeutsche Zeitung», ἀρ. 54, München 2005, σ. 8.

Οἱ λόγοι τοῦ Προέδρου Juschtschenko ὑπενθυμίζουν τὶς θετικὲς γνώμες ἢ τὶς ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις πολλῶν Εὐρωπαίων γιὰ τὸ ὅλον ζήτημα τῆς διευρύνσεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπη. Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶχεν ἔλθει στὴν ἐπιφάνειαν ἤδη στὴν ἐποχὴν τῆς «περεστρόϊκα» τοῦ Μιχαὴλ Γκορμπατσώφ. Προηγουμένως τὸ «τεῖχος τοῦ αἵσχους» στὸ Βερολῖνον φαινόταν ἀρραγὲς καὶ τὸ «σιδηροῦν παραπέτασμα» ἀκλόνητον καὶ ἀδιαπέραστον. Ὁ Μιχαὴλ Γκορμπατσώφ ὅμως ἐκλύσθηκε ἀπὸ τὸ ὄραμα τῆς ἐπιδιωκομένης τότε Εὐρωπαϊκῆς ὀλοκληρώσεως διὰ τῆς πραγματώσεως τῆς τελωνειακῆς, οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς, πιστωτικῆς καὶ νομισματικῆς ἐνώσεως, πού θά ὀδηγοῦσε ἔπειτα στὴν πολιτικὴν ἔνωσιν. Οἱ ὀραματισμοὶ τοῦ Γκορμπατσώφ ξύπνησαν τοὺς δυτικοευρωπαίους ἐταίρους ἀπὸ τὴν μονολιθικὴν καὶ ληθαργικὴν προσκόλλησίν τους στὰ δυτικοευρωπαϊκὰ μοντέλα καὶ διήρυναν νέους ὁρίζοντες, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἤδη ἀνοίξει ἀρκετὰ μπροστά τους τὸ παράδειγμα τῆς εἰσόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλλάδος στὴν τότε Ε.Ο.Κ. Καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν εἶχαν ἔλθει οἱ ὠδίνες τῆς γεννήσεως τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης, τὴν ὁποίαν γέννησιν κατ' οὐσίαν ἀναμένομεν ἀκόμη καὶ σήμερα, γενικὴ ἦταν τότε ἡ ἐντύπωσις ὅτι κυοφοροῦνται νέες ἐξελίξεις. Πνόταν λόγος γιὰ «κοινὴ εὐρωπαϊκὴ στέγη», γιὰ «κοινὸ εὐρωπαϊκὸ σπῖτι»⁶. Στὸ βιβλίον του «Περεστρόϊκα» ἔγραψεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς τότε Σοβιετικῆς Ἑνώσεως: «Εἶναι δυνατὸ καὶ πρόσφορο νὰ συνεργασθοῦμε μὲ μὴ σοσιαλιστικὲς χῶρες καὶ μὲ τὶς ὀργανώσεις τους καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα μὲ τὴν Ε.Ο.Κ.»⁷. Στὸ ἴδιον βιβλίον τονίζεται ὅτι «ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ ὡς τὰ Οὐράλια εἶναι μίᾳ πολιτιστικῆ καὶ ἱστορικῆ ὁλότητα»⁸ καὶ ὅτι «ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι κοινὸς γιὰ ὅλους. Τὰ πεπωμένα ὄλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης εἶναι ἀλληλένδετα καὶ ἀλληλεξαρτώμενα» καὶ «εἶναι ζωτικὴ ἀνάγκη οἱ χῶρες αὐτὲς νὰ συνεργασθοῦν μετὰ ξύ τους»⁹.

Ἐπικαιρότητα ἔχουν σήμερα καὶ οἱ ἐξῆς ἐπισημάνσεις τοῦ Γκορμπατσώφ: «Μερικοὶ στὴ Δύση προσπαθοῦν νὰ ἀποκόψουν τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωσὴ (σήμερα θὰ ἔλεγε Ρωσία) ἀπὸ τὴν Εὐρώπη», ἀλλὰ «δὲν μποροῦν ν' ἀλλάξουν τὰ γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ δεδομένα... Εἶμαστε Εὐρωπαῖοι. Ἡ πα-

6. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ τὸ ὄραμα τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης*, Ἀθήνα, 1990, σ. 17.

7. Μιχαὴλ Γκορμπατσώφ, *Περεστρόϊκα-Νέα Σκέψη γιὰ τὴ χώρα μας καὶ τὸν κόσμον*, μτφρ. ἀπὸ τὰ Ἀγγλικά Ἀγγέλας Βερυκοκάκη-Ἀρτέμη, Ἀθήνα 1987, σ. 297.

8. *Ἐνθ' ἄνωπ.*, σ. 352.

9. *Αὐτόθι*, σ. 353.

λιὰ Ρωσία συνδεόταν μὲ τὴν Εὐρώπη μέσῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ... Ἡ ἱστορία τῆς Ρωσίας ἀποτελεῖ ὄργανικό τμήμα τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας»¹⁰. Ὁ ἴδιος σὲ προσφώνησίν του πρὸς τὸν Πάπαν στὸ Βατικανὸν διεκήρυξεν: «Οἱ ἠθικὲς ἀξίες, ποὺ δημιούργησε καὶ ἐξέφρασε ἐπὶ αἰῶνες ἡ θρησκεία, μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν προσπάθειαν ἀναγεννήσεως τῆς πατρίδος μας»¹¹.

Στὴν συνέχειαν μετὰ τὸ κρήνισμα τοῦ «τείχους τοῦ αἰσχους» στὸ Βερολῖνον, μετὰ τὴν ἐπανένωσιν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Γερμανίας καὶ μετὰ τὶς κοσμοϊστορικές ἀλλαγές καὶ ἀνακατατάξεις στὶς πρώην κομμουνιστικὲς χώρες ἡ διαδικασία τῆς πορείας πρὸς ἐνοποίηση τῆς Εὐρώπης χάνει γιὰ ὀλίγον καιρὸν τὸν προηγούμενον σταθερὸν προσανατολισμὸν καὶ βηματισμὸν τῆς, γιὰ νὰ τὸν ἀνακτήσῃ καὶ πάλιν ἀντιμετωπίζοντας τὶς γνωστὲς προκλήσεις καὶ ἐναλλακτικὲς λύσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν. Πάντως, παρὰ τὸν «Εὐρωσκεπτικισμὸν» πολλῶν, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις τῶν σημερινῶν Εὐρωπαίων γιὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ρωσίας στὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑνωσιν καὶ παρὰ τὶς δυσοίωνες δημοσκοπήσεις καὶ προβλέψεις γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπικειμένου δημοψηφίσματος περὶ τοῦ Εὐρωσυντάγματος στὴν Γαλλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, τὸ ὄραμα τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης δὲν φαίνεται νὰ εἶναι οὐτοπικὴ ὄπτασις ἀνάλογη πρὸς τὶς ὄπτασις τῆς «Κοσμοπόλεως» τῶν Στωϊκῶν ἢ τοῦ «νησιοῦ τῆς Οὐτοπίας» τοῦ Τόμας Μῶρ, στὸ ὁποῖον βασιλεύει ὁ Οὐ-τοπος, ἢ τῆς «Ἡλιουπόλεως» τοῦ Καμπανέλα ἢ «τοῦ ταξιδιοῦ στὴν Ἰκαρίαν» καὶ τῆς «Ἰκαριανῆς κοινότητος» τοῦ Καμπὲ ἢ τῆς «Ἰσκαανίδος» τοῦ Χάρρινγκτον ἢ τῶν παραμυθένιων πολιτικῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἔργον «Τὰ ταξίδια τοῦ Γκιούλιβερ»¹².

Ὅποιαδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι ἡ ἀκόμη ἀναζητούμενη τελικὴ δομὴ τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης· τὸ ἐὰν –ὅπως γίνεται προσπάθεια– θὰ ἐπικρατήσῃ ἐνιαία πολιτικὴ ἐνότης· τὸ ἐὰν θὰ ὀρθοποδήσῃ ὁμόσπονδη ὑπερκρατικὴ συμπολιτεία μὲ ἐνιαῖον εὐρωπαϊκὸν σύνταγμα καὶ μὲ ἐνιαίαν κεντρικὴν νομοθεσίαν ἢ τὸ ἐὰν στὸ τέλος θὰ ἔχωμεν Εὐρώπην δύο ἢ τριῶν ὁμοκέντρων κύκλων μὲ δύο ἢ τρία κέντρα ἀποφάσεων – αὐτὲς ἢ καὶ ἄλλες ἐνδεχόμενες ἐναλλακτικὲς μορφές δὲν αἴρουν τὴν βεβαιότητα ἢ ἐλπίδα, ὅτι τὸ ποιητικὸν καὶ τελικὸν αἴτιον τῶν ἐνοποιητικῶν προσπαθειῶν εἶναι ἡ τελικὴ ἐπίτευξις βραχυπροθέσμως ἢ μεσοπροθέσμως ὀλικῆς πολιτικῆς ἐνώσεως μέσα στὰ πλαίσια ἐλευ-

10. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 353-354.

11. Βλ. σχετικὲς ἐκτενεῖς ἀνταποκρίσεις στὸν Τύπον: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 18.

12. Αὐτόθι, σ. 16.

θέρου και δημοκρατικοῦ πλουραλισμοῦ και περιφρουρήσεως τῆς ἐθνικῆς ἰδιαιτερότητος και πολιτισμικῆς ταυτότητος ἐκάστου κράτους-μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως¹³.

Μιλῆσαμε για «βεβαιότητα ἢ ἐλπίδα» διότι, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πορεία πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁλοκλήρωσιν θεωρεῖται σήμερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὡς μονόδρομος μὲ ρεαλιστικὲς ἐφικτὲς ἐπιδιώξεις, δὲν αἴρεται κάποιος δικαιολογημένος Εὐρωσκεπτικισμὸς ἢ κάποιος ἀγνωστικισμὸς για τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης, τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζεται μὲ ἐλπίδα και ὄχι βεβαιότητα.

Τὰ ἤδη λεχθέντα προσδιορίζουν τὰ ἱστοριογεωγραφικά και πολιτιστικά πλαίσια, μέσα στα ὅποια πρέπει νὰ ἐνεργοποιηθῇ ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδοξίας μέσα στην ὑπὸ ἐνοποίησιν και Ἐνωμένην Εὐρώπην. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν οἱ ἐπισημάνσεις μας θὰ κινηθοῦν σὲ δέκα ὁμόκεντρες ἐνότητες:

1) Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ κατανοηται ὀρθῶς ἡ Ὁρθοδοξία. Ἡ ἔννοια αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ νοηται σωβινιστικῶς. Ἀπὸ εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν σκοπιάν, ἡ Ὁρθοδοξία δὲν συρρικνώνεται στην ἀναπαλλοτριωτὴ χριστιανικὴν περὶ Θεοῦ, κόσμου και ἀνθρώπου πίστιν και στην βιοθεωρίαν τῶν ὀρθόδοξων λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἢ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ὀρθόδοξων μειονοτήτων. Ἐφ' ὅσον ἔχομεν σχεδὸν τὴν ἰδίαν πίστιν πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ἢ πολλὰ κοινὰ οὐσιώδη σημεῖα πρὸς τοὺς Προτεστάντες, θὰ ἦταν δυνατὸν ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ὀπτικὴν γωνίαν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία δὲν θεωρεῖ ὡς ἀδιάφορα για τὴν οὐσίαν τῆς ὅλα τὰ συμβατὰ πρὸς αὐτὴν βιώματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως και ζωῆς τῶν μὴ ὀρθόδοξων, ἀλλὰ χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Τὸ περιεχόμενον τῶν βιωμάτων αὐτῶν, —ἀνεξαρτήτως τῶν ἱμπεριαλιστικῶν περὶ πρωτείου ἀπόψεων μερικῶν παπῶν ἢ τῶν ἀπαράδεκτων ἐκτροπῶν ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως και ζωῆς πολλῶν ἀθέων ἢ ἀγνωστικιστῶν ἢ δηλωμένων ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ στὶς ἐκκοσμιευμένες εὐρωπαϊκῆς κοινωνίες—, κληρονόμησαν οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν πρὸ τοῦ σχίσματος χρόνων και τὸ ἐνέταξαν στὸ πνευματικὸν DNA και στὸ ὑποσυνειδήτουν αὐτῶν. Ἔτσι και σήμερα ἔχουν σκοπούς, ἀρχές, ἀξίες, αἰτήματα ποὺ συμβιβάζονται πρὸς τὴν ὀρθόδοξη ἀνθρωπιστικὴν παράδοσιν. Για ἀναριθμήτους Εὐρωπαίους, ποὺ δὲν ἀνήκουν σὲ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἔχουν ἰσχὺν οἱ θεόπνευστοι λόγοι: «Πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν» (Α' Ἰωάννου 4, 2)¹⁴.

13. Πρὸβλ. Ἰδού ὁ... *Homo Europaeus*, ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 22 Ὀκτωβρίου 1989. George Kennan, *Τὰ προβλήματα τῆς Εὐρώπης*, ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 13 Νοεμβρίου 1989.

14. Πρὸβλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἐκκλησία και Διάλογος*, Ἀθήνα, 1985, σ. 71.

Τὸ ὅτι κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀειμνήστου Πάπα Ἰωάννου-Παύλου τοῦ Β', ὅπως καὶ πρὸ αὐτῆς εὐθύς μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ θανάτου του, πυκνὰ πλήθη ὄχι μόνον ἐνηλίκων, ἀλλὰ καὶ νέων καὶ νεανίδων, ὄρθιοι ἐπὶ πολλές ὥρες καὶ κρατώντας ἀναμμένα κεριά, στὴν ἀσφυκτικῶς γεμάτη τεραστίαν πλατεῖαν τοῦ Ἁγ. Πέτρου Ρώμης, μὲ εἰλικρινῆ ἀγάπην πρὸς τὸν ἀπελθόντα πνευματικὸν Ἠγέτην τους, προσεύχονταν σιωπηλὰ μὲ δάκρυα στὰ μάτια, εἶναι μία εἰκὼν, ἡ ὁποία ἀναμφισβητήτως εἶναι συμβατὴ πρὸς τὸ γνήσιον ὀρθόδοξον πνεῦμα. Μέσα στὴν Εὐρώπην κάθε ἐξωορθόδοξον δὲν εἶναι κατὰ σχέσιν αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ καὶ ἀντορθόδοξον. Πολλές φορές καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀντιχριστιανικὴ σκέψις ἐμπνέεται ἀπὸ ὀρθόδοξες ἀνθρωπιστικὲς ἀξίες, οἱ ὁποῖες εἶναι αἰσθητὲς στὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μᾶς κληροδότησε ἡ χριστιανικὴ παράδοσις εἴκοσι αἰώνων. Ἐπομένως γιὰ πρακτικὰ ζητήματα (οἰκονομικά, κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά), τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν στὴν ζωὴν καὶ στὸ μέλλον τῶν Εὐρωπαίων πολιτῶν, οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ συνεργάζωνται ἀδιστακτικῶς μὲ ὅλους τοὺς καλῆς θελήσεως Εὐρωπαίους καὶ ἰδίως μὲ τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες, γιὰ νὰ ὁμορφαίνουν τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν μὲ τὶς οὐράνιες ἀνταύγειες τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος.

Ἀσφαλῶς στὸ μέλλον ὁ Χριστιανισμὸς θὰ εἶναι στὴν Εὐρώπην, ὅπως σὲ ὀλόκληρη τὴν Οἰκουμένην, πλέον ἀξιόπιστος, ἐὰν οἱ Ἐκκλησίες ἀποκαταστήσουν τὴν ἐνότητα τῆς πρώτης χιλιετίας. Ἐπίσης εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ παρουσία τῶν Ὀρθόδοξων στὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῆς Εὐρώπης θὰ εἶναι πλέον δυναμικὴ, ἐὰν οἱ Ὀρθόδοξοι μὲ διορθόδοξον διάλογον ἐξουδετερώσουν ἀμοιβαῖες ἀντιθέσεις ἢ καχυποψίες καὶ συνενώσουν τὶς δυνάμεις καὶ τοὺς σχεδιασμοὺς τῆς πρὸς τὰ ἔξω δράσεώς τους. Εἶναι ἀπαράδεκτον τὸ νὰ ὑπονομεύουν οἱ Ὀρθόδοξοι τὴν προσπάθειαν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος μὲ τὸ νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι διηρημένοι καὶ νὰ παρουσιάζουν τὸ θλιβερόν φαινόμενον τοῦ νὰ συνυπάρχουν συγχρόνως εἰς μίαν μεγάλην εὐρωπαϊκὴν ἢ ἀμερικανικὴν πόλιν τρεῖς ἢ τέσσαρες Ὀρθόδοξοι Μητροπολίτες γιὰ σχετικῶς ὀλιγάριθμα ποίμνια. Ἡ πανευρωπαϊκὴ καὶ παγ-χριστιανικὴ ἐνότης πρέπει νὰ προωθηθῆ μὲ τὴν πανορθόδοξον ἐνότητα, ἀναμφιβόλως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πρωτοθρόνου μέσα στὴν Ὀρθοδοξίαν Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

2) Ὁ ὀμιλῶν (γράφων) πολλές φορές ἔχει τονίσει, ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία πρέπει νὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν της στὴν Εὐρώπην καὶ στὸν κόσμον ὄχι ὡς ἀπλῆ φολκλορικὴ χριστιανικὴ ποικιλία, ἀλλ' ὡς ἀνακαινιστικὴ δύναμις, ποὺ ἀνακαινίζει καὶ ἀναμορφώνει τὶς ψυχές. Ἡ γνησία Ὀρθοδοξία πρέπει νὰ μὴ παραμορφώνεται ἀπὸ τὸν «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» μονοφυ-

σιτικὸν ζῆλον μερικῶν «*ὑπερρθοδόξων*», καὶ νὰ μὴ νοθεύεται ἀπὸ συνειδητὲς ἢ ἀσυνειδήτες αἰρετικὲς ἀποκλίσεις, ποὺ παραγνωρίζουν τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα τῆς ἡ υπερτονίζουν εἴτε τὸ θεῖον στοιχεῖον εἰς βάρος τοῦ ἀνθρώπινου, εἴτε τοῦ ἀνθρώπινου εἰς βάρος τοῦ θείου.

Ἡ Ὁρθοδοξία δημιουργεῖ μυσταγωγικὴν καὶ ἀναγωγικὴν ἀτμόσφαιραν, μέσα στὴν ὁποῖαν ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ὑπὸ τὴν μυστικὴν ἐπίδρασιν τῆς Θείας Χάριτος καὶ τῶν προσιτῶν στὴν ἀνθρωπίνην γνωστικὴν καὶ βιωματικὴν σφαιρὰν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν καὶ ὑπὸ τίς μαρμαρυγὲς τοῦ μεταμορφωτικοῦ Θαβωρείου φωτὸς ὁδηγεῖ στὴν ἐν Χριστῷ συνένωσιν καὶ «*ἀνακεφαλαίωσιν*» ὄχι μόνον τῶν οὐρανίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιγείων, κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (Ἐφ. 1,10) καὶ τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου.

Οἱ Ὁρθόδοξοι θὰ ἦταν δυνατὸν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ καταστήσουν φανερὸν σὲ ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους, ὅτι μέσα στὰ πλαίσια τῆς «*ἀνακεφαλαιώσεως*» αὐτῆς ἡ διὰ τῆς λειτουργικῆς μυστηριακῆς ζωῆς «*μέθεξις*» τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ἐγκολάπτει τὸν ἐσώτατον πυρῆνα τῆς προσωπικότητος, προκαλεῖ ἀνάφλεξιν τῶν πανανθρωπίνων ἐμφύτων καὶ μυχιῶν ἀρχετυπικῶν πόθων καὶ συνενώνει αὐτοὺς εἰς ἱεραρχικὴν τάξιν καὶ ὀργανικὴν ὁλότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ μερικώτεροι ἀνθρωπιστικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ σκοποὶ (γνωστικοί, αἰσθητικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί, βιολογικοί, οἰκολογικοί, οἰκονομικοί, τεχνολογικοὶ κ.λπ.) ὑποτάσσονται στὸ ἐνοπιὸν ἁγιαστικὸν σύνθημα: «*Τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός*». Ἐπομένως ἡ ὀρθόδοξη βιοθεωρία ὁδηγεῖ στὴν βίωσιν ἢ ἀναπαραγωγὴν καὶ προβολὴν τῶν διαφορῶν ἀνθρωπιστικῶν, πολιτιστικῶν καὶ μορφωτικῶν ἀγαθῶν κατὰ τρόπον σύστοιχον πρὸς τὴν ἱεραρχικὴν διαβάθμισιν καὶ κλιμάκωσίν τους καὶ ἐξοπλίζει μὲ εὐαίσθητες κεραιῆς, πρὸς ἐπισήμανσιν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου μέσα στὸ εὐρωπαϊκὸν γίγνεσθαι, τῶν συμμαχικῶν ἢ ἐχθρικῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ὑποβοηθοῦν ἢ ἐπιβουλεύονται τὴν (ἀναγκαίαν γιὰ τὴν Εὐρώπην) ἱεραρχικὴν αὐτὴν διαβάθμισιν.

3) Οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ὀλοκλήρωσιν ἢ γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτῆς μετουσιώνονται κατὰ τὸ πλεῖστον σὲ πολιτικὲς ἀποφάσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν Ἡγετῶν. Οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς εἶναι ἀδύνατον νὰ τελεσφορήσουν, ἐὰν μονομερῶς συρρικνώνουν καὶ ἀκρωτηριάζουν τὴν οὐσίαν τῶν πρὸς πραγμάτων πολιτικῶν ἀξιῶν καὶ δὲν ἀποβλέπουν εἰς ὀλοκληρωμένην πραγμάτωσίν τους. Ἡ οὐσία τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν δὲν εἶναι μόνον ἡ δημιουργία «*κράτους δυνάμεως ἢ ἐξουσίας*» (Machtsstaat), οὔτε μόνον ἡ ἐπιβολὴ ὀρισμένων νομικῶν διατάξεων στὸ λεγόμενον «*κράτος τοῦ δικαίου*» (Rechtsstaat) ἢ μόνον ἡ οἰκονομικοκοινωνικὴ ἐξισορρόπησις τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν στὸ «*κοινωνικὸ κράτος*»

(Sozialstaat) ή στο «κράτος της προνοίας» (Wohlfahrtsstaat ή Versorgungsstaat). Όλα αυτά τα στοιχεία της πολιτικής πράξεως είναι μόνον ή αναγκαία ύποδομή, το αναγκαίον ποιητικόν αίτιον, πού δεν πρέπει να απολυτοποιηται ως αυτοσκοπός, αλλά πρέπει ν' ανοίγη τόν δρόμον στο τελικόν αίτιον, δηλαδή στο να επιδιώκεται ή δημιουργία του «κράτους του πολιτισμού» (Kulturstaat), το όποιον θα είναι οργανωμένον κατά τρόπον, ώστε να εξασφαλίζεται το bonum commune, να προάγεται το κοινόν καλόν, να δημιουργούνται μεγαλύτερα και περισσότερα πολιτισμικά αγαθά, να βιώνονται και πραγματώνονται όχι μόνον οι θεμελιώδεις υλικές και βιολογικές, αλλά και οι πνευματικές αξίες στους διαφόρους τομείς του πολιτισμού κατά τρόπον σύστοιχον προς την όρθην κλιμάκωσιν και διαβάθμισίν τους¹⁵. Αν το αίτημα αυτό ίσχυη για κάθε κράτος, πολύ περισσότερον πρέπει να ίσχυη στις προετοιμαζόμενες Ένωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. Μέσα σ' αυτές οι διάφοροι τομείς του πολιτισμού πρέπει να παρουσιάζουν άρμονικήν συνανάπτυξιν κατά τρόπον, ώστε να μη αναπτύσσεται υπερτροφικώς ως είδος καρκινωματώδους πολιτιστικού νεοπλάσματος ο ένας τομεύς (λ.χ. ή Οικονομία, ή Τεχνολογία, ή Άθλητισμός) εις βάρος των άλλων¹⁶. Εις μίαν πολιτικώς Ένωμένην Ευρώπην, για να υπάρχη ύγιής πολιτική πράξις, πρέπει τα υποκείμενα και οι φορείς αυτής, δηλαδή οι πολιτικοί ηγέτες και οι πολίτες, οι άρχοντες και οι αρχόμενοι, οι κυβερνώντες και οι αντιπολιτευόμενοι, οι προϊστάμενοι και υφιστάμενοι υπάλληλοι ή εργάτες και οι φορολογούμενοι – όλοι πρέπει να έχουν κοινώς αποδεκτικήν Άξιολογίαν, ή όποια θα προβάλλη τις γενικώς αποδεκτές θεμελιώδεις αξίες με την όρθην ιεράρχησίν τους. Η ύγιής αυτή Άξιολογία είναι και πρέπει να είναι ο συνενετικός δεσμός των Ευρωπαίων και ο μέγιστος κοινός παρονομαστής του ιδεώδους της Ένωμένης Ευρώπης.

4) Σήμερα πολλοί κατά κόρον ευκαιρίως-άκαιρίως όμιλουν για «*αρχές και αξίες*» της Ευρώπης, συγχέοντας συχνά τις δύο αυτές έννοιες, οι όποιες άλληλοσυμπληρώνονται, αλλά δεν πρέπει να ταυτίζονται λογικώς. Ός τονίσαμε παρεμβαίνοντας εις συζήτησιν στο Πρώτον Πανευρωπαϊκόν Συνέδριον, πού τόν Μάϊον του 2003 οργανώθηκε στην Άθήνα από την Έ. Σύνοδον της Έκκλησίας της Ελλάδος, ή μὲν λέξις «*αρχές*» έχει νοσησαρχικόν περιεχόμενον και αναφέρεται στην διάνοιαν των οικοδόμων της Ευρώπης και στην γνώσιν των άληθειών, πού συναρτῶνται προς την άληθινήν όλο-

15. Ευαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Χριστιανισμός και Πολιτική*, Άθήνα, 1984, σ. 19-20.

16. Ευαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Η Έλληνική Παιδεία και το όραμα της Ένωμένης Ευρώπης*, σ. 20-21.

κλήρωσιν αὐτῆς, ἡ δὲ λέξις “ἀξίες” σχετίζεται πρὸς τὴν συναισθηματικὴν καὶ βουλευτικὴν περιοχὴν τοῦ πνεύματος τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι πρέπει ἀφ’ ἑνὸς νὰ συναρπασθοῦν συναισθηματικῶς ἀπὸ τὸ δράμα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης καὶ ἀφ’ ἑτέρου νὰ λαμβάνουν μὲ τὴν ἐλεύθερη βούλησίν τους ἀποφάσεις γιὰ τὴν ὑπερπήδησιν τῶν ἐμποδίων, ποὺ ἐπιπροσθοῦν στήν πραγμάτωσιν τοῦ δράματος αὐτοῦ... Ὁρισμένες “ἀρχές” πρέπει νὰ φωτίζουν τὴν διάνοιάν τους γιὰ τὴν ἐπισήμανσιν ὀρθῶν ἐπιδιώξεων καὶ στόχων, ἐνῶ ὠρισμένες “ἀξίες” πρέπει νὰ δημιουργοῦν συναισθηματικὴν ἔξαρσιν καὶ νὰ ὀδηγοῦν τὴν βούλησίν τους στήν λήψιν καὶ ἐκτέλεσιν ὀρθῶν ἀποφάσεων ὄχι ἀποσπασματικῶν καὶ κλασματικῶν χαρακτῆρος, ἀλλ’ ἐντεταγμένων στήν ὀλότητα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προσανατολισμοῦ»¹⁷.

5) Τὸ αἶτημα γιὰ ν’ ἀποκτήσουν οἱ Εὐρωπαῖοι ἠθικὴν βούλησιν πρὸς λήψιν ὑγιῶν ἀποφάσεων καθιστᾷ φανερόν τὸν ρόλον τῆς Ὁρθοδοξίας στήν Ἐνωμένην Εὐρώπην. Ἡ Ὁρθόδοξη Περσοναλιστικὴ Ἠθικὴ δὲν παρουσιάζει μίαν οὐμανιστικοῦ-καντιανοῦ τύπου κενὴν περιεχομένου μορφολογικὴν Ἠθικὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἀναιμικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ παράσχη δραστικά κίνητρα καὶ ἐλατήρια, ποὺ θὰ ὠθοῦν τὴν κοινωνίαν τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτῶν στήν πραγμάτωσιν τοῦ βελτίονος ἢ κρείττονος ἀντὶ τοῦ χείρονος καὶ ἥσσονος.

Ἡ ἀθεϊστικὴ ἢ ἡ οὐμανιστικὴ-ἀνθρωποκεντρικὴ Ἠθικὴ, ἡ ὁποία μάλιστα πρέπει νὰ ρυθμίση τὴν ζωὴν καὶ τίς σχέσεις ὄχι μόνον μερικῶν ἐκλεκτῶν ἐκ φύσεως ἀνθρωπίνων υπάρξεων, ἀλλὰ ἑκατομμυρίων ποικίλου ἠθικοῦ χαρακτῆρος πολιτῶν τῆς Εὐρώπης· καὶ πολλῶν δεκάδων ἠγετικῶν στελεχῶν αὐτῆς, διέπεται ἀπὸ μίαν οὐτοπιστικὴν καὶ χιμαιρικὴν ὑπεραιοδοξίαν, ποὺ περιφρονεῖ τὴν πείραν καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν σοφῶν ὄλων τῶν αἰώνων, ποὺ τονίζουν ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μὲν κατορθωτὴ, ἀλλὰ εἶναι κατάκτησις, ἡ ὁποία πολλὰς φορὰς προϋποθέτει σκληρὸν ἀγῶνα καὶ μόχθον. Καὶ ἐὰν αὐτὸ ἀπαιτῆται στήν ἀτομικὴν σφαιρὰν, πολὺ περισσότερον ἀπαιτεῖται στὶς πανευρωπαϊκὰς καὶ πανανθρώπινες πολὺπλοκες συναρτήσεις, ὅπου συχνὰ παρουσιάζονται διαφορετικὲς ἀπόψεις ἢ ἀξιολογήσεις καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα καὶ ὅπου μέσα σὲ ποικίλα συλλογικὰ ὄργανα οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται ἢ ἐκτελοῦνται ἐντὸς γραφειοκρατικῶν πλαισίων ἀπὸ στελέχη διαφορετικῆς κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας μὲ ἀδυναμίες καὶ ἐλαττώματα, μὲ ποικίλες φανερὲς ἢ συγκαλυμμένες, συνειδητὲς ἢ ἀσυνείδητες ἔξαρτήσεις, μὲ συχνὴ χρῆσιν τῶν παραμορφωτικῶν φακῶν τοῦ «ἀξιολογικοῦ δαλτωνισμοῦ» ἢ τῆς «ἀξιολογικῆς μυωπίας», ποὺ μειώνουν τὴν πνευ-

17. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «*Αρχές καὶ Ἀξίες γιὰ τὴν Οἰκοδόμησιν τῆς Εὐρώπης*», περ. «Θεολογία», Ἀθήνα, Ἰανουάριος-Ἰούνιος 2003, σ. 9.

ματικὴν ἐλευθερίαν καὶ παρεμποδίζουν τὴν ἀντικειμενικὴν ἢ δικαίαν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν. Μόνον γνήσιος καὶ ὄχι ὑποκριτικὸς καὶ καιροσκοπικὸς θεϊστικὸς-χριστιανικὸς προσανατολισμὸς, ποῦ ἐξασφαλίζεται στὸν ὕψιστον δυνατὸν βαθμὸν ἀπὸ τὸ ὀρθόδοξον «φρόνημα»¹⁸, μειώνει στὸ ἐλάχιστον τοὺς κινδύνους τῶν ἀτομικῶν ἢ συλλογικῶν ἠθικῶν ἐκτροχιασμῶν καὶ χαρίζει τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἔλεγε: «*Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τινος*» (Α' Κορ. 6,12).

Ὁ Ντοστογιέφσκη μὲ θαυμασιὰν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν ἐπισημαίνει στὰ ἔργα του, ὅτι ἡ ἐκδίωξις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἐκ τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τὸν δρόμον στὸ ἔγκλημα καὶ στὴν ἠθικὴν διαφθοράν. Εὐγλωττα εἶναι τὰ ἐξῆς δύο γαλλικὰ ἱστορικὰ στιγμιότυπα τῆς πολιτικῆς ζωῆς: Ὁ γάλλος βουλευτὴς Μ. Allard διεκήρυξε κάποτε στὴν γαλλικὴν βουλὴν: «*φονεύοντες τὸν Θεόν, ἐξαφανίζετε πᾶσαν ἠθικὴν, ἥτις εἶναι ἀναγκαία. Ὁμολογήσατέ το εἰλικρινά. Ἐγὼ τὸ ὁμολογῶ. Ἀπὸ Θεὸν φονευμένον οὐδεμία κατηγορικὴ προσταγὴ πηγάζει*»¹⁹. Καὶ γιὰ τὸν γάλλον γερουσιστὴν Renaud εἶναι γνωστὸν τὸ ἐξῆς: Ὅταν γιὰ πρώτην φορὰν βρέθηκε ἀπὸ τὰ Πυρρηναῖα στὸ Παρίσι ὡς γερουσιστῆς, ἐνοικίασε μερικὰ δωμάτια σ' ἓνα ξενοδοχεῖον καὶ τὰ πλήρωσε προκαταβολικῶς. Ὁ ξενοδόχος τὸν ρώτησε, ἐὰν θέλῃ ἀπόδειξιν. Ὁ Ρενῶ ἀπάντησε: «*Ὁχι, δὲν χρειάζεται, ὁ Θεὸς μᾶς βλέπει*». «*Πιστεῦτε στὸν Θεό;*» ρώτησε ὁ ξενοδόχος. «*Ἀσφαλῶς. Καὶ σεῖς;*» «*Ὁχι, κύριε, ἐγὼ δὲν πιστεύω*». «*Τότε*» –εἶπεν ὁ γερουσιστῆς– «*δώσατέ μου τὴν ἀπόδειξιν*»²⁰.

6) Οἱ Ὀρθόδοξοι πρέπει νὰ ὑποδεικνύουν τὴν ἀνάγκην τῆς καταπολεμήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς στρουθοκαμηλικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἀγνοεῖ ἢ παραθεωρεῖ ὑπάρχοντες σοβαροὺς κινδύνους. Ἔστω ὡς παράδειγμα ὁ δημογραφικὸς κίνδυνος. Πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων ὁ ἀμερικανὸς Bernard Lewis εἰς συνέντευξίν του στὴν γερμανικὴν ἔφημερίδα «Die Welt» (= Ὁ Κόσμος) εἶχεν ἐπισημάνει, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ 21ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμάνοι, ἕνεκα τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς γεννήσεως ἀπὸ αὐτοὺς πολλῶν παιδιῶν, θὰ ἀποκτήσουν τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Εὐρώπην²¹.

Ἄξιοι προσοχῆς εἶναι καὶ πολλοὶ ἄλλοι κίνδυνοι, ὅπως οἱ κίνδυνοι τοῦ κοσμοθεωρητικοῦ καὶ βιοθεωρητικοῦ ἀποχρωματισμοῦ, τῆς ἀλλοτριώσεως, τοῦ συγκρητισμοῦ, τοῦ μηδενισμοῦ, τοῦ ἀτομισμοῦ, τοῦ ὠφελιμισμοῦ, τῆς

18. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 15-16.

19. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ὁλοκληρωμέναι προσωπικότητες, Ἀθῆναι, 1961, σ. 169.

20. Ἐνθ' ἄνωτ.

21. Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 29 Ἰουλίου 2004.

σαγηνευτικῆς ἡδονοθηρίας, τῆς ἐπικρατήσεως φθοροποιῶν τρόπων ψυχαγωγίας καὶ διασκεδάσεως, ποὺ δίδουν σὲ ὅλες τὶς ἡλικίες ἀφθονη πνευματικὴν κανθαριδίνην, τῆς καταβυθίσεως στὴν χοάνην τῆς «παγκοσμιοποιήσεως» ἐκκοσμηκευμένων κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν μόνον οἰκονομικοὺς σκοπούς. «Ὅλα αὐτὰπρακτορεῦνται ἀπὸ πολλὰ ὄχι μόνον εὐρωπαϊκά, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικά ἔντυπα ἢ ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα καὶ ἀπὸ ἴστοσελίδες τοῦ Διαδικτύου.

Οἱ κίνδυνοι αὐτοὶ θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποδυναμωθοῦν μόνον ἐὰν ὅλοι οἱ φορεῖς τοῦ ὀρθοδόξου, πανευρωπαϊκοῦ καὶ παγχριστιανικοῦ ποιμαντικοῦ, παιδαγωγικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἔργου τεθοῦν εἰς κατάστασιν συναγερωμῆς καὶ συνενώσουσιν τὶς προσπάθειές τους τόσον γιὰ τὴν ἐξυγιάνσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅσον γιὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπαρξιακοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματος τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἰδίως τῶν νέων μὲ ἀντισώματα, ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶχαν εἴτε οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων, ποὺ ζοῦσαν ἐντὸς διεφθαρμένου περιβάλλοντος, εἴτε οἱ χριστιανοὶ νέοι, τοὺς ὁποίους οἱ Πατέρες τῆς Καππαδοκίας ἔστειλαν λ.χ. πρὸς μετεκπαίδευσιν στὴν εἰδωλολατρικὴν σχολὴν τοῦ Λιβανίου εἰς τρόπον ὥστε ἡ σχολὴ αὐτὴ γέμισε ἀπὸ Καππαδόκες καὶ ἐγίνε παροιμιώδης ἢ φράσις: «*Ἴδου καὶ ἕτερος ἦκει Καππαδόκης*»²².

Τὸ πρόβλημα ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων μέσα στὴν Εὐρώπην δὲν εἶναι μόνον ἡ ποιότης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ περιγύρου, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ ἐὰν ἔχωμεν ἐνότητα καὶ τὸ ἐὰν διαθέτωμεν τὰ μνημονευθέντα πνευματικὰ ἀντισώματα. Οἱ Ὁρθόδοξοι μέσα στὴν Εὐρώπην πρέπει ἐνωμένοι νὰ ἔχωμεν εὐαίσθητα πνευματικὰ ραντάρ, ὑπαρξιακὴν θωράκισιν, ἐπαγρύπνησιν, κριτικὴν ἐκλεκτικὴν σκέψιν καὶ πνευματικὴν ἐλευθερίαν.

7) Ἡ Ὁρθοδοξία πρέπει νὰ ὑπενθυμίξῃ στοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ χάσουν τὴν ὀργανικὴν σύνδεσιν πρὸς τὶς πνευματικὲς ρίζες τους, οἱ ὁποῖες εἶναι ἢ πρέπει νὰ εἶναι οἱ δίαυλοι τῶν ζωτικῶν χυμῶν τῆς ἱστορικῆς τους παραδόσεως, ποὺ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖοι γιὰ τὴν πνευματικὴν τους τροφοδοσίαν στὸ παρὸν καὶ τὴν ἀνανέωσίν τους στὸ μέλλον.

Οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν πρέπει νὰ λησμονήσουσιν, ὅτι θεμέλια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τόσον τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ ρωμαϊκὸν πνεῦμα, ὅσον καὶ ἡ ἑλληνοχριστιανικὴ ἢ ἑλληνορθόδοξη ἀνατολικο-ἐκκλησιαστικὴ πολι-

22. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Τὰ «ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδεώδη» τῆς Παιδείας, Ἀθήναι, 1984, σσ. 9-10.

τιστική κληρονομιά. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς *πρῶτον* ἀναπτύχθηκε σὲ πολλὰ σημεῖα ἡ ρωμαιολατινικὴ δυτικοεκκλησιαστικὴ παράδοσις καὶ διαμορφώθηκε τὸ ρωμαιοβυζαντινὸν δίκαιον καὶ δευτέρον σχεδὸν ἔξ ὀλοκλήρου καὶ πλήρως ἔλαμψεν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀναντιρρήτως ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς ἔχει συντελέσει στὴν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης.

Ὁ γνωστὸς στὴν Χριστιανικὴν Οἰκουμένην Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Ernst Christoff Suttner τονίζει, ὅτι οἱ σπουδαιότατες εὐρωπαϊκὲς πολιτιστικὲς δραστηριότητες «οἰκοδομοῦν πάνω σὲ θεμέλια, ποὺ ἀνάγονται στὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν ἐκείνων τῶν χωρῶν, στίς ὁποῖες ὁ Χριστιανισμὸς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως ἔπρεπε νὰ βρῆ τὴ πατρίδα του»²³. Ὁ ἴδιος ἐρωτᾷ: «Ποῖος θὰ τολμοῦσε νὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι χωρὶς τὴν βυζαντινὴν συμβολὴν θὰ ἦταν τελειῶς ἀδύνατον νὰ φθάσωμεν στὴν (πολιτισμένην) Δύσιν»;²⁴ «Δὲν ὑπάρχουν δυτικοευρωπαϊκὲς (πολιτιστικὲς) κινήσεις, στίς ῥίζες τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνιχνεύσωμεν συμβολὴν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτισμοῦ»²⁵.

Ἐπίσημες μαρτυρίες τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισημαίνουν τὴν σημασίαν τοῦ ἀνατολικοεκκλησιαστικοῦ Χριστιανισμοῦ γιὰ τὴν Δύσιν. Τὸ «*Decretum de Oecumenismo*» τῆς Δευτέρας Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ τονίζει, ὅτι «οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς ἔξ ἀρχῆς κατέχουν ἓνα θησαυρὸν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως ἔχει ἀντλήσει πολλαπλῶς σὲ πράγματα τῆς Λειτουργίας, στὴν πνευματικὴν τῆς παράδοσιν καὶ στὴν κανονικὴν τῆς τάξιν.

»Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ἡ σημασία τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ θεμελιώδη δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως... καθορίσθηκαν σὲ Οἰκουμενικὲς Συνόδους, οἱ ὁποῖες συνεκλήθησαν στὴν Ἀνατολήν»²⁶. Γενικῶς, ὡς τονίζει πάλιν ὁ Καθηγητὴς Suttner, «γιὰ ἓνα πατρολόγον εἶναι ἀκατανόητον νὰ μελετᾷ τὴν Θεολογίαν τῶν λατίνων Πατέρων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς Ἀνατολικούς Πατέρες»²⁷. Ὁ ἐκλιπὼν Πάπας Ἰωάννης Παῦλος Β' συχνὰ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἀναπνέει μὲ δύο πνεύμονες (τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν δυτικόν), ἀλλὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ δυτικὸς πνεύμων ἔχει δεχθῆ τὸν τρόπον τινὰ σὲ ἀρκετὰ τμήματά του μεταμοσχεύεις ἐκ τοῦ Βυζαντίου.

23. Ernst Christoff Suttner, *Kirche in einer zueinander rückerkenden Welt*, Augustinus Verlag Würzburg 2003, σ. 74.

24. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 75.

25. Αὐτόθι.

26. *Decretum de Oecumenismo-Dekretum über den Ökumenismus*: λατινικὸν κείμενον, ἄρθρον 14: «*Acta Apostolicae Sedis*» 57 (1965) 90-112 καὶ γερμανικὴ μετάφρασις στὸ *Lexikon für Theologie und Kirche* (LThK) – *Das Zweite Vatikanische Konzil*, τόμ. 2, Freiburg-Basel-Wien, 1967, σ. 97.

27. E. Chr. Suttner, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 74.

Τὰ ἀναφερθέντα γενικῶς στὴν παροῦσαν ἐνότητα κατανοοῦνται μὲ μερικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα δειγματοληπτικῶς ἀναφέρομεν στὴν ἐπομένῃ ἐνότητα.

8) Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ Βυζαντίου στὴν Δύσιν φαίνεται στὰ ἑξῆς παραδείγματα:

α) Ὁ Πάπας Ἰωάννης-Παῦλος Β' συχνὰ μνημόνευε ὡς τρεῖς «*πάτρωνες τῆς Εὐρώπης*» τὸν ἅγιον Βενέδικτον καὶ τοὺς δύο ἐκ Θεσσαλονίκης Ἑλληνες ἀδελφοὺς ἀγίους Κύριλλον καὶ Μεθόδιον.

β) Ὁ ἅγιος Βενέδικτος²⁸, μὲ τὴν ἰδρυσιν στοῦ Monte Cassino τῆς Ἰταλίας τῆς μοναστικῆς κινήσεως τῶν Βενεδικτίνων, συνετέλεσε πολὺ στὴν οἰκοδόμησιν τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Συνετέλεσε στὸν ἐξευγενισμόν τῆς λατινικῆς Εὐρώπης μὲ τὸ πνεῦμα τῶν μοναχῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ὁ κανονισμὸς τοῦ τάγματός του (Regula Monasteriorum) ἀναφέρει, ὅτι ἔχει δεχθῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀσκητικῶν ἔργων καὶ τῶν μοναστικῶν διατάξεων τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ Μεγάλου²⁹. Γι' αὐτό, ὅταν μιλοῦσε ὁ ἅγιος Βενέδικτος γιὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ἔλεγεν: «*Ὁ Πατέρας μας*»³⁰. Τὸ τάγμα τῶν Βενεδικτίνων ἔλαβεν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν του, ὅτι ἡ δυτικὴ μοναστικὴ παράδοσις ἤδη ἐνωρίτερον εἶχε σφραγισθῆ μὲ τὴν ἀνατολικὴν σφραγίδα ἀπὸ τὸν ἐξὸριστὸν στὴν Δύσιν ἅγιον Ἀθανάσιον τὸν Μέγαν. Ὁ ἅγιος αὐτὸς συνετέλεσε πολὺ σ' αὐτό³¹ διὰ τῶν προσωπικῶν συναντήσεων καὶ ἐπαφῶν του μὲ ἐκκλησιαστικὰς προσωπικότητες τῆς Δύσεως καὶ διὰ τοῦ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν μεταφρασθέντος ἔργου του «*Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου*». Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, ὁ ὁποῖος στίς «*Ἐξομολογήσεις*» του λεπτομερῶς δίδει πληροφορίας γι' αὐτό³². Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἡγετικὰς προσωπικότητες τῆς Δύσεως, ὅπως οἱ Ἱερώνυμος, Ρουφῖνος,

28. Βασιλείου Μουστάκη, *Βενέδικτος ὁ ἐκ Νουρσίας*: Θεσηκεντικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία, τόμ. 3, Ἀθῆναι 1963, σσ. 790-792. T. E. Lindsay, *Saint Benedict. His Life and Works*, London 1949. I. Herwegen, *Der heilige Benedikt*, Düsseldorf 1951. Ev. Dubler, *Das Bild des Hl. Benedikt*, St. Ottilien 1953. J. Mc Cann, *Saint Benedict*, New York 1958.

29. Πρόκειται ἰδίως γιὰ τοὺς «*Ὁρους κατὰ πλάτος*» καὶ «*Ὁρους κατ' ἐπιτομήν*» τοῦ Μ. Βασιλείου, οἱ ὁποῖοι περιέχουν τοὺς Κανόνες τῆς δεοντολογίας τῆς μοναχικῆς πολιτείας καὶ μεταφράσθησαν στὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸν Ρουφῖνον καὶ συμπτύχθησαν σ' ἓνα ἔργον μὲ 203 ἐρωταποκρίσεις ὑπὸ τὸν τίτλον «*Instituta monachorum*»: Migne Ἐ.Π. 31, 620-1428. Δημητρίου Μπαλάνου, *Πατρολογία*, ἐν Ἀθήναις 1930, σσ. 247-248.

30. E. Chr. Suttner, *μν. ἔ.*, σ. 74.

31. Berthold Altaner, *Patrologie-Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg 1958, σ. 445.

32. Evangelos Theodorou, *Das Bildungsideal der europäischen Erziehung – Τὸ μορφωτικὸν ἰδεώδες τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐκπαιδεύσεως* (σὲ γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ ἑλληνικὴν μετάφρασιν), περ. «*Θεολογία*», Ἰούλιος-Δεκέμβριος 2004, σσ. 24-25.

Ἰωάννης Κασσιανός, Πάουλα, Μελανία κ.ἄ. με προσκυνηματικές ἐπισκέψεις των στὴν Ἑλλάδα, Μικρὰν Ἀσίαν, Κωνσταντινούπολιν, Ἀντιόχειαν καὶ ἄλλους τόπους τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας εἶχαν γνωρίσει τὴν πνευματικότητα τοῦ ἑλληνοανατολικοῦ μοναχισμοῦ, τὴν ὁποῖαν μετέφεραν στὴν Δύσιν καὶ ἔτσι ἔγιναν «*θεμελιωτὲς τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ*»³³.

γ) Ὁ ἅγιος Βενέδικτος καὶ οἱ Βενεδικτῖνοι, ὡς πρόδρομοι τοῦ ὑγιούς δυτικοῦ Οὐμανισμοῦ, διέδωσαν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν οἱ πρῶτοι πάπες στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες χρησιμοποιοῦσαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς. Στὸ Monte Cassino ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διδασκόταν συστηματικῶς ἀπὸ τοὺς Βενεδικτῖνους. Ἐξ αὐτοψίας γνωρίζομεν ὅτι μοναστήρι Βενεδικτῖνων κοντὰ «*στο ἄκρον τῆς (εὐρωπαϊκῆς) γῆς*» (στο Finisterrae=Finis terrae στὴν ἰσπανικὴν ἀκτὴν τοῦ Ἀτλαντικοῦ) ἔχει ἕως σήμερα εἰκόνες με ἑλληνικὲς ἐπιγραφές³⁴. Ὁ βέλγος βενεδικτῖνος μοναχὸς Lambert Beauduin στὸ πρῶτον κύριον ἄρθρον του στὴν πρώτην σελίδα τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντος ἐξαιρέτου ἕως σήμερα οἰκουμενικοῦ περιοδικοῦ «*Irénikon*» ἔθεσε τὸν ἐκφραστικώτατον τίτλον: «*Ἡ Δύσις στὸ σχολεῖον τῆς Ἀνατολῆς*» (*L'Occident à l'école de l'Orient*)³⁵. Τὸ οὐμανιστικὸν παράδειγμα τῶν Βενεδικτῖνων ἐπέδρασε καὶ σὲ ἄλλα νεώτερα τάγματα (στοὺς Δομινικανούς, Φραγκισκανούς, Ἰησουῖτες κ.ἄ.).

Γιὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνατολικοῦ στὸν δυτικὸν μοναχισμόν χαρακτηριστικῶς τὸ «*Decretum de Oecumenismo*» τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ τονίζει στὸ ἄρθρον του 6 τὰ ἑξῆς: «*Στὴν Ἀνατολὴν εὐρίσκονται οἱ θησαυροὶ ἐκείνων τῶν πνευματικῶν παραδόσεων, οἱ ὁποῖες ἰδιαιτέρως ἔχουν βρῆθῆσιν στὸν Μοναχισμόν. Διότι ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους χρόνους τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνθίσει ἐκεῖ ἐκείνη ἡ μοναστικὴ πνευματικότης, ἡ ὁποία ἀπὸ ἐκεῖ ἐξαπλώθηκε ἐπίσης στίς περιοχὰς τῆς Δύσεως καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ὁ θεσμὸς τῶν λατινικῶν ταγματῶν ὡς ἐκ τῆς πηγῆς του ἔλαβε τὴν ἀρχὴν του καὶ πάντοτε ἐκ νέου ἀντλοῦσε νέαν δύναμιν*»³⁶.

δ) Ἡ συμβολὴ τοῦ Βυζαντίου στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι αἰσθητὴ καὶ στὸ Δίκαιον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν ἕως σήμερα ἀμέσως ἢ ἑμμέσως ὄλα τὰ κράτη. Στὸ Βυζάντιον κωδικοποιήθηκε καὶ ἐκχριστιανίσθη τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον. Στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιτροπὲς

33. Christopher Dawson, *Religion and the Rise of Western Culture* (London 1950): γερμανικὴ μετάφρασις ἀπὸ τὴν Nina E. Baring: *Die Religion im Aufbau der abendländischen Kultur*, Düsseldorf 1953, σ. 59.

34. Ἐνῶστος Theodorou, *Das Bildungsideal der europäischen Erziehung*, σ. 24.

35. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικῆς*, τεύχος Α', Ἀθῆναι, 1975, σ. 75.

36. *Decretum de Oecumenismo*, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 103.

ἐργασίας ὑπὸ τὸν νομομαθῆ Τριβωνιανὸν κωδικοποίησαν καὶ βελτίωσαν ἀπὸ χριστιανικὴν ἄποψιν τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον. Οἱ ποικίλες πηγές τοῦ Δικαίου αὐτοῦ, ποὺ ἦσαν κατεσπαρμένες καὶ δύσχρηστες, ἔγιναν εὐχρηστες μὲ τὴν κωδικοποίησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, στὴν ὁποίαν τὸν 16ον αἰῶνα δόθηκε τὸ ὄνομα «*Corpus juris civilis*». Σ' αὐτὸ τὸ *Corpus* περιλαμβάνονται ὁ «*Πανδέκτης*», οἱ «*Εἰσηγήσεις*», ὁ «*Κῶδιξ*» καὶ οἱ «*Νεαρές (Novellae)*», οἱ ὁποῖες προσαρμόσθησαν ἐξ ὁλοκλήρου στὶς βυζαντινὲς σχέσεις καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον διατυπώθηκαν εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν³⁷. Ἡ ὄλη βυζαντινὴ νομοθεσία ἐπεδίωξε τὸν ἐκχριστιανισμόν καὶ ἐξανθρωπισμόν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου μὲ τὰ λεγόμενα «*παρεμβλήματα*» (*Interpolationes*), δηλαδή μὲ τὶς προσθήκες ἢ ἀλλαγές, ποὺ ἐνσωματώθηκαν στὰ νομικὰ κείμενα. Χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς θαυμασίας χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης καὶ κοινωνικῆς διακονίας ὄχι μόνον στὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Δίκαιον³⁸.

Στὸ κλασικὸν ἔργον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ πάνω στὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον*» ὁ γάλλος νομοθέτης Raymond Troplong τονίζει ὅτι μὲ τὸ Βυζαντινὸν Δίκαιον «*εἴμεθα ὅλοι ἴσοι, σχηματίζομεν ἓνα σῶμα, ἐμεῖς ὅλοι, Ἰουδαῖοι, Ἐθνικοί, δοῦλοι· ὅλοι εἴμεθα ἐλεύθεροι ἢ καλεσμένοι στὴν ἐλευθερίαν*»³⁹. Στὸ Διεθνὲς Νομικὸν Συνέδριον τοῦ ἔτους 1934 στὴν Ρώμην διακηρύχθηκε ἐπισήμως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανικοῦ Βυζαντίου πάνω στὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον⁴⁰.

ε) Εἶναι ἀνιστόρητη ἡ πρωτοβουλία ἰδρύσεως Μουσείου Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας στὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία δῆθεν ἄρχισε στὰ χρόνια Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Τὸ ὅτι ὁ Καρλομάγνος συνήνωσε προσωρινῶς μερικὲς περιοχὲς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὸ ὅτι δημιούργησε σ' αὐτὲς μίαν πνευματικὴν ἀναγέννησιν εἶναι ἀναμφισβήτητα καὶ σημαντικά⁴¹. Ἄλλ' εἶναι ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητον ὅτι στὸ ὑποσυνειδητόν του εἶχε τὸ μὲ καλὴν ἔννοιαν ἐξευγενισμένον καὶ ἀξιέπαινον σύνδρομον τῆς μιμήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπανα-

37. Henning Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, τόμ. 2/2: *Das Mittelalter*, Stuttgart-Weimar 2004, σ. 75.

38. Περισσότερα σχετικῶς βλ. στὰ ἐξῆς: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Χριστιανισμὸς καὶ Δίκαιον*: στὸ γενικώτερον ἔργον τοῦ ἰδίου *Οἰκοδόμοι Πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1962, σσ. 169-180. Κ. Ἀμάντου, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τόμ. Α', σ. 27-28. Π. Ι. Ζέπου, *Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ δικαίου*, περ. «*Ἀκτίνες*», ἔτος 1936, σσ. 273-274. Κ. Hohenlohe, *Der Einfluss des Christentums auf das Corpus Juris Civilis*, Wien 1937.

39. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σ. 173.

40. *Αὐτόθι*, σ. 174.

41. Evangelos Theodorou, *Das Bildungsideal der europäischen Erziehung*, σ. 26-27.

φορᾶς στο βασίλειόν του τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς βυζαντινῆς παραδόσεως. Ἦθελε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ Imperium Romanum, ὡς δευτερός Μ. Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ περιορίσθηκε στὸ νὰ ἐπιδιώκῃ κάποια ἰσότητα μὲ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν⁴². Ὅλη ἡ ἐκπολιτιστικὴ του προσπάθεια εἶχε τὴν ἑλληνοβυζαντινὴν σφραγίδα. Προώθησε τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν τέχνην μὲ ἑλληνοβυζαντινὰ στοιχεῖα καὶ ἵδρυσε τὴν πλατωνικῆς κατευθύνσεως «Academiam Palatinam», τῆς ὁποίας πολλὰ μέλη ἔφεραν ἀρχαιοελληνικὰ ἢ βυζαντινὰ ὀνόματα ὡς ψευδώνυμα⁴³. Ἔλεγε, ὅτι ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ μίαν καινούρια Ἀθήνα. Γι' αὐτὸ ὁ σύμβουλος του μοναχὸς Ἀλκούϊνος τοῦ γράφει: «Ὅταν πραγματοποιηθοῦν οἱ σκοποὶ Σου, θὰ παρουσιασθῇ μία νέα Ἀθήνα στὸ Βασίλειο τῶν Φράγκων, πολὺ λαμπρότερη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, διότι ἡ ἰδική μας Ἀθήνα, ἐξευγενισμένη ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, θὰ ξεπεράσῃ τὴν σοφίαν τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας⁴⁴. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐπιδιώκει μίαν νέαν χριστιανικὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ὑποσυνείδητη ἔλιξις τοῦ Καρόλου ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἐκδηλώθηκε καὶ στὴν θετικὴν στάσιν του ἀπέναντι στὴν ἐπιδιωκομένην, ἀλλὰ ναυαγήσασαν τέλεσιν γάμου εἴτε τοῦ ἰδίου τοῦ Καρόλου μὲ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, εἴτε τῆς θυγατρὸς του Ροτρούδης μὲ τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν βον. Μὲ τὸ δεύτερον ἀποτυχὸν συνοικέσιον συνδέεται τὸ γεγονός, ὅτι βυζαντινὸς διδάσκαλος ἐκ τοῦ παλατίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦλθε στὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καρόλου Aix-la-Chapelle (Aachen) ὡς φιλοξενούμενος αὐτοῦ, γιὰ νὰ διδάξῃ στὴν νεαρὰν Ροτρούδην τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τότε καὶ τὰ μέλη τῆς «Παλατινῆς Ἀκαδημίας», υπερήφανα γιὰ τὴν ἐπιδιωκομένην συμφωνίαν γάμου καὶ συμμαχίας, συναγωνίζονταν μεταξὺ τους στὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας⁴⁵.

Εἶναι γνωστὰ ἐπίσης τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἔφερε στὴν Δύσιν ἢ –πρῶην βυζαντινὴ πριγκίπισσα– γερμανὴ αὐτοκράτειρα Θεοφανώ, σύζυγος Ὁθωνος τοῦ Β'⁴⁶.

42. Josef Fleckenstein, *Karl der Grosse*, LThK, τόμ. 5, Freiburg 1960, στ. 1354-1357.

43. Evangelos Theodorou, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 26.

44. Alkuin, *Epist. 170*. Christoffer Dawson, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 94-95. Πρὸβλ. François L. Ganshof, *Karolingische Renaissance*, LThK, τόμ. 5, στ. 1377-1379.

45. Charles Diehl, *Figures Byzantines* (Paris 1906). Ἑλληνικὴ μετάφρασις Ἀλέξη Ἐμμανουίλ: *Πορτραῖτα Βυζαντινῶν*, Ἀθήνα, 2003, σ. 111.

46. Evangelos Theodorou, *ἐνθ' ἄνωτ.* Ὁ διακεκριμένος συνάδελφος Κωνστ. Καλοκύρης ἔχει ἐξάρει λεπτομερῶς κατ' ἐξαιρέτων τρόπον τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῆς αὐτοκρατείας αὐτῆς σὲ γερμανικὴν γλῶσσαν στὸ ἔργον του: THEOPHANO die griechische Kaiserin Deutschlands und die byzantinische Kunst des 10. und 11. Jahrhunderts, Köln, 1991.

στ) Ἄς θυμηθοῦμε καὶ τὸ πολύπτυχον καὶ πολυδιάστατον γεγονός τῆς ἐπιδράσεως τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Γνωστὰ εἶναι τὰ περίφημα μωσαϊκὰ τῆς Ραβέννας. Ἡ Τέχνη τῶν βυζαντινῶν ἰ. εἰκόνων ἦταν «ἕως τὸν 12ον αἰῶνα πρότυπον γιὰ ὁλόκληρον τὸν δυτικὸν κόσμον»⁴⁷. Ἡ προσωρινὴ περιφρόνησις αὐτῶν ἀπὸ τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν ὀφειλόταν πιθανώτατα εἰς γλωσσικὴν παρανόησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ «*maniera greca*» τῆς εἰκονογραφίας ζοῦσε ἰδιαιτέρως στὴν Ἰταλίαν ἀκόμη καὶ στοὺς χρόνους τῆς ἀναμίξεώς της μὲ ρωμανικὰ καὶ γοθικὰ στοιχεῖα⁴⁸.

Ἡ κλειψύδρα δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶμεν περισσότερον. Μνημονεύομεν μόνον τὸ πολύπτυχον καὶ πολυδιάστατον φαινόμενον τῆς παρουσίας ὁλοκλήρων οἰκισμῶν βυζαντινῶν λογίων καὶ καλλιτεχνῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὸν δέκατον αἰῶνα ἕως τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς κατέφευγαν εἰς εὐρωπαϊκὰ καὶ ἰδίως ἰταλικά κέντρα καὶ ἐκεῖ μὲ τις ἐπιδράσεις τοὺς προετοίμασαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ –εἰς τὴν πρώτην φάσιν του ὑγιοῦς– Οὐμανισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως.

Οἱ δύο Θεολογικὲς μας Σχολές θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ προωθοῦν τὴν συγγραφὴν διδακτορικῶν διατριβῶν, οἱ ὁποῖες θὰ ἐξιχνίαζαν λησμονημένες ψηφίδες ἢ τεμάχια τοῦ καλλιτεχνικοῦ μωσαϊκοῦ ἢ «πάζλ» τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἔτσι θὰ βοηθοῦσαν τοὺς Εὐρωπαίους ἐταίρους στὴν αὔξησιν τῶν γνώσεών τους γιὰ τὸ τί ὀφείλουν ὄχι μόνον στὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ στὸ Ὁρθόδοξον Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἐκτιμοῦν ὅλον ἐν καὶ περισσότερον, ὅπως ἀποδεικνύουν Ἐκθέσεις στὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν, οἱ ὁποῖες κατὰ θαυμάσιον τρόπον προβάλλουν τοὺς πολιτισμικοὺς τομεῖς τοῦ Ὁρθοδόξου Βυζαντίου.

9) Ἰδιαιτερός εἶναι ὁ ρόλος τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας μέσα στὴν ἐνοποιημένην Εὐρώπην. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται, τὸ γε νῦν ἔχον, νὰ ἐξαγάγῃ στὴν Εὐρώπην προϊόντα προωθημένης τεχνολογίας, δύναται καὶ πρέπει νὰ φροντίσῃ νὰ ἔχῃ τὸ πρωτεῖον στὴν προβολὴν τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς. Ἐπίσης ἡ καθ' ὅλου Ὁρθόδοξη Παιδεία πρέπει νὰ ὀργανώσῃ πρόγραμμα προβολῆς τῆς πνευματικότητός της, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐνοποιῇ τὴν Εὐρώπην μέσα στὴν ποικιλομορφίαν της. Ἡ Ἱστορία τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ πνευματικότης αὐτὴ ὡς ζωτικὴ ἐντελέχεια δύναται νὰ ἐνοφθαλμίξῃ στὴν θεανθρωπίνην βίωσφαιρὰν της τίς πιὸ διαφορετικὲς τοπικὲς

47. Brigitte Briesenik, *Wandmalerei*, στὸ συλλογικὸν ἔργον: Hans H. Hofstein (ἐκδ.), *Geschichte der Kunst und künstlerischen Techniken*, R. Löwit-Wiesbaden, τόμ. 1, σ. 24.

48. Hans Hofstätter, *Tafelmalerei*, στὸ μν.ἔ. τοῦ Hans H. Hofstein (ἐκδ.), σ. 45-48.

παραδόσεις, νέες μορφές έκφρασεως, νέα –άλλά πάντοτε ἀπαλλαγμένα ἀπὸ νατουραλιστικὸν ἢ ἐγκοσμοκρατικὸν χαρακτηῖρα– ὁμολογὰ, ὁμογενῆ ἢ ὁμοιογενῆ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τόπους, λαοὺς καὶ χρόνους ἀποτελοῦν ἰσοδύναμα ὀστράκινα σκευὴ τοῦ οὐρανοῦ ἠθσαυροῦ τῆς, διότι ἀναχωνεῦνται στὴν πυρακτωμένην κάμινόν τῆς καὶ δέχονται ἐπάνω τους τὶς ἀνταύγειες τοῦ οὐρανοῦ. Αὐτὸ συνέβη μὲ τὸ ἔργον τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

Ἡ Ὁρθοδοξία δύναται νὰ συμβιβασθῆ μὲ τὶς ἰδιαιτερότητες τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, διότι εἶναι τρόπον τινὰ τὸ «ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον» ὕδωρ (Ἰωάν. 4,14), τὸ ὅποῖον διαποτίζει τὰ διάφορα φυτὰ τῶν ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν, ἔθνικῶν καὶ πολιτιστικῶν παραδόσεων καὶ προσλαμβάνει ποικίλες μορφές. Τὸ ζῶν αὐτὸ ὕδωρ, εἰσερχόμενον στὰ διάφορα αὐτὰ φυτὰ, γίνεται, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων, λευκὸ στὸ κρῖνο, κόκκινον στὰ τριαντάφυλλα, πορφυρὸ στοὺς μενεξέδες καὶ στοὺς ὑακίνθους καὶ διαφορετικὸ καὶ ποικιλόμορφο στὶς παντοειδεῖς μορφές τῶν φυτῶν· καὶ στὸν φοῖνικα μὲν γίνεται ἄλλο, στὴν κληματαριὰ δὲ διαφορετικὸ καὶ σ' ὅλα προσλαμβάνει ὅλες τὶς μορφές...»⁴⁹. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲν ἐπιβάλλει ὡς ἰσοπεδωτικὸς ὁδοστρωτήρας τὴν ὁμοιομορφίαν. Γι' αὐτὸ δύναται μέσα στὴν Ἐνωμένην Εὐρώπην νὰ παίξῃ τὸν ρόλον, ποὺ ἔπαιξε στὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, μέσα στὴν ὁποῖαν, κατὰ τὸν Jorga, ἦταν «κύριος παράγων ἐξελληνισμοῦ»⁵⁰. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, κατὰ τὸν ἐπιφανῆ ἱστορικὸν Κάρολον Diehl, «ἀπετέλεσε τὴν στερεὰν ἀμμοκονίαν, ποὺ συνέδεε διαρκῶς μεταξύ τους τὰ διάφορα μέρη τῆς κολοσσιαίας οἰκοδομῆς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας»⁵¹. Ὅπως μέσα εἰς αὐτὴν τὸ ἅγιον Βάπτισμα καὶ ἡ πρόσληψις ἑλληνικῆς μορφώσεως μεταμόρφωνε πλείστους βαρβάρους σὲ βυζαντινοὺς Ἑλληνας, ἔτσι καὶ μέσα στὴν Εὐρώπην τὸ ἑλληνοχριστιανικὸν πνεῦμα δύναται νὰ εἶναι ἐνοποιὸς παράγων ἑλληνομόρφου καὶ ὀρθοδοξοκεντρικοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ. Ἡ προοπτικὴ αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς πολιτικῆς καὶ ἀπέναντι στὰ πλήθη τῶν μεταναστῶν, ποὺ καταφεύγουν στὶς εὐρωπαϊκὰς χώρες. Γενικῶς ἡ Ὁρθοδοξία πρέπει συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως νὰ ὑποβοηθῆ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐνότητος τῆς χριστιανικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Εὐρωπαίων.

49. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις 16η*, Migne Ἐ.Π. 33, 932-933. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἐνότης καὶ Ποικιλομορφία στὴν Ὁρθοδοξία* (Λόγος στὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Φωτίου τοῦ Μεγάλου), Ἀθῆναι, 1983, σ. 14.

50. Κ. Ἀμάντου, *μν. ἔ.*, σ. 59.

51. Charles Diehl, *La Grèce*, ἔκδ. τῶν διαλέξεων τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὲρ τῶν Δικαίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνδέσμου, 1908, σ. 46 (Μιχαὴλ Γαλανοῦ, *Μελέται περὶ τῆς κρατικῆς εἰσεβείας καὶ τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι, 1946, σ. 223.

10) Οἱ Ἕλληνες, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι, δὲν πρέπει μόνον νὰ ἀντλοῦν πόρους ἐκ τοῦ «κοινοτικοῦ ταμείου» καὶ νὰ τοὺς ἀξιοποιοῦν παραγωγικῶς. Πρέπει ἐπίσης μὲ κριτικὴν ἐκλεκτικὴν σκέψιν, ὅπως θὰ ἀπορρίπτουν καὶ θὰ ἐλέγχουν βιοθεωρητικὸς ἐκτροχιασμοὺς τῶν Εὐρωπαϊῶν Ἑταίρων, ἔτσι καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ τὴν καλὴν ἐμπειρίαν τους στοὺς τομεῖς τῆς διοικήσεως, τῆς φιλεργίας, τῆς τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς διακρατικῆς καὶ διεκκλησιαστικῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης. Ἐὰν δὲν θέλωμεν νὰ συντελέσωμεν κι ἐμεῖς στὸ νὰ γίνεταί ἀκόμη λόγος γιὰ Εὐρώπην δύο ταχυτήτων, πρέπει σὲ πολλοὺς τομεῖς νὰ ἀντιστρέψωμεν τὸ σύνθημα τοῦ Lambert Beauduin καὶ νὰ λέγωμεν: «L'Orient à l'école de l'Occident».

Ἡ Παιδεία μας δύναται καὶ πρέπει ὄχι μόνον νὰ προβάλλῃ τὴν Ὁρθόδοξίαν στὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ νὰ δέχεται ἐξ αὐτῆς ἐνέσεις καὶ ἐμβόλια Ὁρθοδοξίας καὶ νὰ ἀνατροφοδοτῆται μὲ ξεχασμένους ἢ παραμελημένους πνευματικὸς θησαυροὺς, ποὺ προβάλλονται σήμερα σὲ εὐρωπαϊκῆς χώρες μὲ ὠραῖες ἐκδόσεις, μὲ Ὁρθόδοξα Ἰνστιτοῦτα καὶ μὲ εἰδικὰ σεμινάρια. Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξη Θεολογία, ἐὰν στὸ παρελθὸν δέχθηκε ἀπὸ τὴν Δύσιν σχολαστικῆς ἢ προτεσταντικῆς ἐπιδράσεις, σήμερα δρέπει πολλοὺς καρπούς τοῦ φιλορθόδοξου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀναπτυχθῆ σὲ πολλὰ πνευματικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κλασσικῶν, πατρολογικῶν, λειτουργικῶν σπουδῶν. Σημαντικὴ εἶναι σήμερα στὴν Δύσιν ἡ συρρίκνωσις τοῦ σχολαστικισμοῦ ἢ νεοσχολαστικισμοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μεγάλου αὐγουστινίζοντος θεολογικοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον ἔχει τὶς ρίζες του στὴν διδασκαλίαν τῶν καταφυγόντων στὴν Δύσιν βυζαντινῶν λογίων, ποὺ συνετέλεσαν τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀκράτου ἀριστοτελισμοῦ, τὸν ὁποῖον στηρίζεται ὁ σχολαστικισμὸς, καὶ στὴν ἀνάδειξιν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εἶναι περισσότερον συμβατὴ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου.

Σήμερα μὲ τὶς νέες τεχνολογικῆς δυνατότητες τῆς Πληροφορικῆς, μὲ τὸ Internet, μὲ δισκέτες ποὺ θὰ περιέχουν ὁλόκληρες βιβλιοθηκῆς καὶ μὲ τεμαχικὰ κέντρα, ποὺ θὰ συνδέωνται μὲ μεγάλες ἠλεκτρονικῆς τραπέζικῆς θυρίδες, ἀνοίγουν τεράστιες προοπτικῆς, γιὰ νὰ στέλλωμεν στὴν Εὐρώπην ἢ νὰ λαμβάνωμεν ἐξ αὐτῆς πνευματικὰ μηνύματα⁵².

Ὁ ὁμιλῶν (γράφων), ἀντὶ νὰ καταφύγῃ εἰς ἄλλον Ἐπίλογον παρακαλεῖ

52. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ τὸ δράμα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης*, σ. 25.

νά τοῦ ἐπιτραπῆ νά εὐχηθῆ τὴν πραγμάτων τοῦ περὶ Ὁρθοδοξίας καὶ Εὐρώπης αἰσιοδόξου προφητικοῦ μηνύματος τοῦ Ντοστογιέφσκη, τὸ ὁποῖον ἔχει χρησιμοποιήσει γιὰ πρώτην φορὰν πρὸ 16 ἐτῶν. Τὸ ὑπενθυμίζω διότι ἔχει σήμερα ἰδιαίτεραν ἐπικαιρότητα. Τὸ μήνυμα αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νά ἀποβάλλῃ τὴν ἀρχικὴν ἐθνικιστικὴν καὶ ἐθνοφυλετικὴν διατύπωσιν αὐτοῦ, ἐάν στὸ κείμενόν του ἀντικαταστήσωμεν τὶς λέξεις «Ρωσία» ἢ «Ρωσικὸς λαός» μὲ τὶς λέξεις «Ὁρθοδοξία» καὶ «Ὁρθόδοξος λαός» μὲ τὴν οἰκουμενικὴν ἔννοιαν, γιὰ τὴν ὁποῖαν μιλήσαμε στὴν ἀρχήν. Μὲ τὴν τροποποίησιν αὐτὴν τὸ μήνυμα τοῦ Ντοστογιέφσκη εἰς νεοελληνικὴν γλῶσσαν θὰ διατυπωνόταν ὡς ἑξῆς:

«Ναί, αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον τῆς Ὁρθοδοξίας, ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ φέρῃ πίσω στοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης τὸ φῶς καὶ τότε ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύση θὰ εἶναι πάλιν ἐνωμένες. Εἶναι καθήκον τῆς Ὁρθοδοξίας νά φέρῃ ἐκ νέου τὸν Χριστὸν σ' ἐκείνην τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἀπομακρύνεται ἐξ αὐτοῦ ὁλονὲν καὶ περισσότερον. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι νά σώσῃ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἄβυσσον καὶ τὸ χάος μὲ τὴν πίστιν τῆς στὸν Χριστόν. Στὶς τελευταῖες ἡμέρες πάντοτε ἐκ νέου βλέπω σαφῶς μπροστά μου ὡς ὄραμα, ὅτι ἡ Εὐρώπη διαρκῶς καὶ περισσότερον ἀπομακρύνεται ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον ὁλονὲν καὶ περισσότερον παραδίδεται στὴν ἡδονοθηρικὴν, πολυτελεῶς ἀνετη καὶ ἀναπαυτικὴν ζωὴν. Καὶ ὅταν ἡ Εὐρώπη στὴν συνέχειαν σ' αὐτὸν τὸν δρόμον θὰ προχωρήσῃ στὴν ἄβυσσον, τότε θὰ ἔλθῃ ὁ Ὁρθόδοξος λαὸς μὲ τὴν φωτεινὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στὴν καρδιά του, μὲ τὴν συγχωροῦσαν καὶ ταπεινόφρονα ἀγάπην του, καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν θὰ σώσῃ τὴν Εὐρώπην»⁵³.

53. *Eine Prophezeiung über Russland*, ἔφημ. «Regensburger Bistumsblatt», 12 Νοεμβρίου 1989, σ. 1.